

Відгук
офіційного опонента
про дисертацію
Христини Романівни Монастирської
«Мовно-естетичні функції алегорії (на матеріалі україномовного
художнього тексту)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
035 Філологія
(Івано-Франківськ, 2020. – 199 с.)

Дисертаційна праця Х. Монастирської «Мовно-естетичні функції алегорії (на матеріалі україномовного художнього тексту)» в теоретичній проблематиці, а також у конкретно-практичному дослідженні відповідає спеціальності 035 Філологія. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Рецензована дисертація є **актуальною** для українського мовознавства, оскільки на часі комплексне дослідження українських художніх текстів кінця ХХ– початку ХХІ ст. із функційного погляду. Окрім того, таке дослідження постачає цінний матеріал для уточнення інформації у лексикографічних працях, підходів до аналізу матеріалу в лінгвокультурології, зокрема метафорології тощо. **Новизна** рецензованої праці полягає в тому, що комплексно проаналізовано функції алегорії в сучасних українських художніх текстах, визначено її функційно-семантичні параметри тощо, запропоновано розглядати алегорію в системі мовознавчих понять.

У дисертації порушено низку дискусійних **теоретичних** проблем сучасної лінгвістики, зокрема Х. Монастирська зробила спробу опрацювати наявні наукові дослідження, присвячені напрацюванню підходів до інтерпретації алегорії в сучасній лінгвістичній науці (М. Воробйова, Н. Данилюк, С. Єрмоленко, Т. Єщенко, В. Жайворонок, А. Загнітко, Н. Кондратенко, В. Кононенко, О.Селіванова та ін.).

Авторка докладно обґрунтовує диференційні ознаки алегорії, описує її функції в тексті, пропонує семантичну типологію алегорій, приділяє значну увагу національно-культурній специфіці явища тощо. Загалом у дисертації напрацьовано методику аналізу алегорій, яка з успіхом може бути застосована для дослідження текстів інших функційних стилів.

Практичну значущість праці вбачаю у змозі застосувати її результати у курсі сучасної української мови, висновки, що логічно випливають з аналізу, успішно можна використовувати під час викладання загального мовознавства, семантики, стилістики, систематизований фактичний матеріал стане у пригоді у словникарстві.

Із впевненістю можна стверджувати **достовірність** наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, з огляду обсяг опрацьованих теоретичних джерел та на ґрунтовну фактологічну базу дослідження, яка налічує близько 4,5 тис. одиниць.

Дисертація Х. Монастирської спирається на теоретичні засади, розроблені мовознавцями та представниками суміжних наук упродовж тривалого часу. Належить зазначити, що авторка демонструє лінгвістичну ерудицію, ґрунтовну обізнаність у сучасній науковій літературі. Зокрема, дисертантка висвітлює основні положення як традиційної семантики, так і лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, послуговується методологічними підходами функційної парадигми.

Дисертація загалом добре структурована, у дослідженні охоплено різні аспекти досліджуваного явища. Композиція праці Х. Монастирської логічно впливає з послідовності розгортання характеристик алегорії.

У дисертаційній праці поставлено низку вагомих завдань (встановити лінгвістичний статус алегорії та відмінності між поняттями алегорія і символ, алегорія і метафора; систематизувати критерії типологізації алегорійних засобів та виявити типи алегорій, які є характерологічними для сучасного українськомовного художнього дискурсу; простежити специфіку, лінгвокогнітивний та мовно-ігровий механізм об'єктивації алегорії в сучасних українських художніх текстах; проаналізувати мовно-естетичні засоби вираження алегорії в сучасному українському художньому тексті; виявити смислові трансформації алегорії, встановити їхні типи, визначити контекстні умови семантичних зрушень; описати особливості мовностилістичного функціонування алегорій у сучасних художніх текстах; схарактеризувати

особливості функціонування національнокультурного мовного компонента у структурі алегорії (с.16 дисертації)), які Х. Монастирська успішно виконує.

Особливо цінним у рецензованій дисертаційній праці є системний розгляд фактичного матеріалу. Х.Монастирська докладно описує методологічні засади дослідження алегорії (с.50-55).

Вагомим свідченням сформованості Х. Монастирської як дослідниці є уміння чітко «проводити лінії» - авторка сміливо висловлює свої погляди, чітко розставляє акценти.

Серед цінних спостережень авторки – висновок про те, що «явище алегоризації у художньому тексті під впливом контекстного середовища та інтенцій продуцента може набувати національно-культурних особливостей» (с.29, 133-142) та подальший аналіз згаданої специфіки. Заслуговує на увагу уточнена класифікація функцій алегорії (с. 50); розгляд комунікативної функції алегорем (с.83-92); виокремлення типів алегорійних комплексів (с.128);

Теоретичні положення та практичні результати дисертації опубліковано в 7 одноосібних працях, як-от: 3 статті у фахових виданнях, 1 - у закордонному виданні (Польща), 3 - в інших періодичних виданнях. Опубліковані праці охоплюють усі структурні і змістовні компоненти рецензованого дослідження.

Позитивно оцінюючи дисертаційну працю Х. Монастирської, вважаю за необхідне висловити низку **побажань, зауважень та запитань?**

Авторка зазначає, що «загальна кількість аналізованих фіксацій алегорем – понад 4,5 тисяч» (с. 17 дисертації), що свідчить про значний обсяг опрацьованих текстів. На мою думку, презентація результатів здійсненого дослідження лише б виграла, якби авторка подала в додатках до дисертації фактичний матеріал. Х. Монастирська зазначає, що *«використано сучасні українські художні тексти, вибірково взяті з електронного корпусу української мови»* (с. 17 дисертації), однак не вказує, із якого саме.

Занадто загальним, на мою думку, є робоче визначення алегорії, яке авторка пропонує на перших сторінках дисертації (*«це троп, основу якого становить вираження абстрактного поняття, судження за допомогою конкретного художнього образу з відповідними асоціаціями, вибудовуючи*

семантичні та стилістичні зв'язки у межах художнього тексту, характеризує, доповнює, видозмінює його смисл та конструює систему імплікацій», с. 21), яке можна застосувати до будь-якого тропу. Хоча належить зауважити, що в подальшому викладі своїх міркувань авторка намагається чітко розмежувати аналізовані категорії. Окрім того, проаналізовані мовні явища відповідають запропонованій дефініції.

Як прихильниця когнітивної теорії метафори, загалом погоджуючись, із твердженням Х. Монастирської про те, що *«алегорема входить у систему тропеїчних засобів і, у зв'язку з цим має такі спільні з тропами ознаки як перенесення значень, маркована семантичною несумісністю мікроконтексту та макроконтексту, мотивована референційними зв'язками [203]»* (с. 32), однак вважаю, що сьогодні доцільно говорити механізми метафоризації в термінах когнітивної лінгвістики.

Дискусійним вважаю таке твердження:

Можемо стверджувати, що алегорія як один із смислоконденсованих компонентів тексту визначається трирівневою значеннєвою будовою. Перший рівень – основний – характеризуємо як сталі значення лексем, які є твірними алегорії; другий рівень утворює набутий у межах контексту додатковий смисл, третій рівень кваліфіковано символічним, закріпленим за алегорією у межах певної лінгвоспільноти смислом (с.106).

Як засвідчує когнітивна практика аналізу механізмів творення, наприклад, метафори до цього процесу залучаються знання, а не значення. У процесі аналізу фактичного матеріалу й авторка звертається до так званих енциклопедичних даних (с.119).

Сподіваюся, що у реченні *«алегорема як явище лінгвістики викликає мовно-естетичний ефект, який полягає у привнесенні у художній текст додаткової конотативної інформації емоційного, експресивного чи оцінного характеру»* (с. 22 дисертації) слово *лінгвістика* вжито через недогляд. Аналогічна заувага стосується такого висновку авторки: *«У межах контекстного аналізу художнього тексту алегорію схарактеризовано як лінгвістичне, стилістичне та лінгвокультурне явище»* (с. 54).

Не зовсім зрозумілими є формулювання низки тверджень: *«Як результат, взаємодію алегорії та символу пропонуємо узагальнити у таблиці 1.1.»* (с. 30) (Таблиця має назву *«Спільні та відмінні ознаки алегорії та символу»*, чи має читач дійти висновку, що алегорія та символ взаємодіють?); *В алегорійному порівнянні процес нашарування ознак відбувається за допомогою аналітичних засобів – сполучників, які уможливають присвоєння об'єкту порівняння нових якісних ознак* (с.71); *Стверджуємо, що алегорема у художньому тексті можуть набувати ознак важливих історичних подій у контексті відтворення подій у житті українського народу* (138).

Не зовсім можу погодитися з дисертанткою щодо її розуміння підходу П. Кріспа (Between extended metaphor and allegory: Is blending enough? November 2008 Language and Literature 17(4):291-308), оскільки переклад/переказ цитати з праці П. Кріспа є не зовсім вдалим.

У низці інтерпретацій алегорем, знову ж таки загалом погоджуючись із дисертанткою щодо загальних висновків, не зовсім виправданим, як мені видається, є залучення такого джерела культурологічної інформації, як Walker Barbara, G. The woman's dictionary of symbols and sacred objects. N.Y. 1988. 563 р. Хоча дисертантці знайома праця В. В. Жайворонка «Знаки української етнокультури: Словник-довідник» (К.: Довіра, 2006), використання якої було би доречнішим.

В окремих випадках Х. Монастирська не вказує, на основі яких даних вона дійшла тих чи інших висновків. Наприклад:

Ось вона, моя люба сестра, що сьогодні буде в студії зі мною і з вами, ось вона вже йде, гряди, голубице (заграв церковний гімн), гряди, солодка моя, тіло моє вже чекає на тебе, вже кохає тебе, як ніхто не кохав через тисячі літ, о гряди! (О. Забужко. «Я, Мілена»).

За словником, голуб – 'птах ряду голубоподібних з різнобарвним пір'ям та великим волом'. Периферійна конотативна сема: 'зображення білого голуба – символ миру' [СУМ, 2, 118]. У О. Забужко образ голубки стає уособленням почуттів любові, прагнення до створення сім'ї. Алегорема-апелятив *голубице* позначає набір сем 'чистота', 'кохання', 'ніжність', 'вірність' та 'ласка' (с.38, 39).

Звернення до тлумачного словника не дає виходу на перелік «сем» пропонуваній авторкою. Натомість дані, уміщені у Жайворонка В. В. Знаки

української етнокультури: Словник-довідник. — К.: Довіра, 2006. — С. 141-143, мають значно більшу пояснювальність:

2) уживається як ласкаве наймення або звертання до чоловіка (жінки), отже як вираження любові й ніжності; виступає також як символ доброти, чистоти, незлобивості, пор. у П. Куліша: «Уродилася Настуся — серце голубине»; найкращий народний епітет для батька — це батечко — сизий голубочок. Прости мені, мій голубе, мій соколе милий (Т. Шевченко); Ой, чого ти зажурилась, голубко сизенька? (пісня); Ганнусю, рибко, душко, любко, Рятуй мене, моя голубко (І. Котляревський); Та я іду попід дуба, звідаюся дуба, Та чи сюди доріжина до мого голуб'я? (коломийка); Мій голубчику-братоньку, Прийми мене на зимоньку (пісня);

На мою думку, окремі твердження авторки потребують додаткових пояснень. Так, наприклад, Х. Монастирська зазначає:

Наведемо приклад алегорійного порівняння з метою засвідчити те твердження, що стандартизоване за змістом порівняння формує ускладнену структуру, яка втілює прихований образ:

Я впала, так і не дійшовши до вершини, я падала так довго, скільки тривав грюкіт і голос Мартофляка, але він усе-таки дійшов, і я була рада, що так сталося, що принаймні він один з нас двох побував там, на вершині, я дала йому це щастя, він дійшов, він вдячно терся об мене, як найвірніший пес, а я лиш повторювала «що будемо робити, що будемо робити»... (Ю. Андрухович. «Рекреації»).

Можна погодитися, що відокремлення «живих» порівнянь від стереотипів, стійких висловів, які позбавлені образного смислу, вимагає з'ясування асоціативного співвідношення референта й корелята [33].

<...>

Визначаємо домінантну сему лексеми собака, похідною від якої є лексема пес: собака — ‘домашня тварина родини собачих, яку використовують для охорони, на полюванні і т. ін.’ [СУМ, 9, 430]. Враховуємо, що лексемі пес додатково властива негативна конотація: ‘про погану, негідну людину, що своїми вчинками, діями викликає обурення й загальний осуд’ [СУМ, 6, 340]. Аналізуючи контекст художнього тексту, розуміємо, що постає ще одне значення, яке є стереотипним у нашому суспільстві: собака — найвірніший друг людини [94, с. 239-240]; логічно, що виникають асоціації з виявом безкорисливої любові, яка нічого не вимагає взамін. Вислів найвірніший пес у нашому випадку набуває, однак, конотації корисливої людини, яка прагне задоволення своїх особистих потреб із тим, щоб вплинути на співрозмовника. Отже, епітети залучено як засіб посиленого експресивного порівняння (с.39-40).

Що таке в розумінні авторки сема? Чи може бути від семи похідною лексема? Що авторка розуміє під висловом *стандартизований зміст*

порівняння? У чому полягає ускладненість структури? Який зміст є уявним, а який – прихованим? Як авторка визначає посилене експресивне порівняння?

Окрім того, під час прочитання дисертації виникли й такі запитання: Що авторка розуміє під термінами *імплікаційна конотація*, *смислова конотація*, *інформаційний зміст концепту*? Чи розрізняє авторка поняття *конотація* та *асоціація*? Як співвідносяться поняття *сема* і *символ* (див. табл. 3.2 на с.151,152)?

На жаль, в тексті дисертаційної праці наявні окремі стилістичні недогляди, як-от: *установка* (с.25); *відносяться* (с.42); *відношення* (с.92) тощо.

Загалом представлені у праці наукові положення, висновки, сформульовані дисертанткою, вважаємо аргументованими й обґрунтованими. Належить зазначити, що авторці властива наукова сумлінність, виявлена в намаганні пов'язати аналізовані факти з теорією, аргументувати й обґрунтувати свої міркування, об'єктивно оцінювати досягнення в галузі когнітивної лінгвістики.

Наведені побажання та зауваження в жодному разі не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Дисертація Христини Романівни Монастирської «Мовно-естетичні функції алегорії (на матеріалі україномовного художнього тексту)» є самостійним, завершеним науковим дослідженням важливої лінгвістичної проблеми й відповідає вимогам, які ставлять до таких праць. Усе сказане дає підстави вважати, що Христина Романівна Монастирська заслуговує присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри прикладної лінгвістики ІКНІ
Національного університету
«Львівська політехніка»

Олена Левченко

Підпис О. П. Левченко засвідчую
учений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»

Роман Брилинський

